

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΟΥΤΣΟΣ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΘΕΟΦΙΛΟ ΒΕΪΚΟ
(1936-1995)¹

«Τα έργα αφήνουν ανοιχτά παράθυρα
στον κόσμο» (23.12.1994).

Θα μου επιτρέψετε να ξεκινήσω από την πόλη της αρχικής καθηγησίας του τιμώμενου και να διευρύνω, στη συνέχεια, την οπτική για τη συνολική παρουσία του έργου του. Όπως γνωρίζετε, πριν από επτά χρόνια έφυγε από κοντά μας, ο Θεόφιλος Βείκος, καθηγητής της Ιστορίας της Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων από το 1972 έως το 1979.

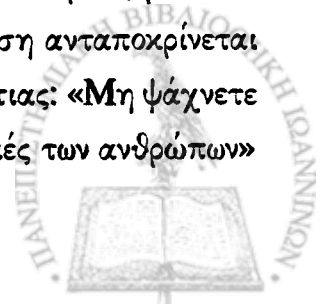
Το φθινόπωρο του 1964 ιδρύεται η Φιλοσοφική μας Σχολή, ως παράρτημα αρχικά του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, και στο μεθεπόμενο ακαδημαϊκό έτος η Φυσικομαθηματική Σχολή. Πρόκειται για την απαρχή του «τρίτου» Πανεπιστημίου της χώρας. Οι όροι της συζυγίας Πανεπιστημίου και τοπικής κοινωνίας είχαν από τότε συγκροτηθεί με έκτυπο τρόπο. Μνημονεύω τα κυριότερα σημεία αυτής της συστοίχησης: την ιστορική παράδοση του τόπου, ιδίως στο πεδίο των γραμμάτων, την οποία το αρτιύσταστο Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα ανασυντάσσει, ανανεώνει και εμπλουτίζει: τη χρονική συγκυρία της ανάδυσής του και τα πρώτα του δήματα που σφράγισαν την κατοπινή του σταδιοδρομία, αν συνυπολογίσουμε προφανώς την αρχική του στελέχωση και το πνεύμα που συνέχιζε τη σύλληψή του κι ακόμη τη γεωγραφική ιδιαιτερότητα των Ιωαννίνων που καθιστούσε το Πανεπιστήμιό του «περιφερειακό».

1. Εισήγηση στην εκδήλωση μνήμης του Θεόφιλου Βείκου (Δήμος Βελδεντού, 19.5.2002).

Ο Θεόφιλος Βέικος εκλέγεται, κατά τη «δεύτερη» γενιά στελέχωσης της Φιλοσοφικής Σχολής, όταν άρχιζε να διαγράφεται στον ορίζοντα του Πανεπιστημίου μας η σύμπληξη φοιτητικών ομάδων με κοινές πνευματικές και κατ' επέκταση πολιτικές ανησυχίες και, στη συνέχεια, όταν αποκρυσταλλώνεται η αμφισβήτηση της «νομιμότητας» των διορισμένων φοιτητικών συλλόγων και εμφανίζεται σειρά σωματείων με σημείο συσπείρωσης την καταγωγή (π.χ. ο σύλλογος Κρητών φοιτητών), με αποκορύφωση βέβαια τα γεγονότα της Νομικής και του Πολυτεχνείου, τα οποία είχαν τα ισοδύναμά τους και στο Πανεπιστήμιό μας. Έζησε από κοντά τη δέσμη αυτή των γεγονότων καθώς επίσης ότι διαμόρφωσε τη φυσιογνωμία του Ιδρύματός μας κατά την περίοδο της Μεταπολίτευσης, όταν δηλαδή η ημιτελής και σπασμωδική διεργασία αποχουντοποίησης, που θέσπισε η Συντακτική Πράξη της 3ης Σεπτεμβρίου του 1974, έδωσε το έναυσμα να παραταθεί εδώ ένας ιδιόμορφος φοιτητικός ριζοσπαστισμός που σε λίγο θα συμπορευθεί με το κίνημα του Επικουρικού Διδακτικού Προσωπικού για την πανεπιστημιακή μεταρρύθμιση.

Ο Θεόφιλος Βέικος, κατά την οχτάχρονη παρουσία του στη Φιλοσοφική μας Σχολή, έδωσε το παράδειγμα ενός καθηγητή της φιλοσοφίας που συμμετέχει στα συλλογικά δρώμενα, χωρίς βέβαια να στομώνεται η κριτική δυνατότητα του φιλοσοφικού λόγου ή να διατίθεται με εκπτώσεις. Έτσι συνέδεσε το συγγραφικό έργο αυτής της περιόδου (*Μαθηματικές αντινομίες του Καντ και σύγχρονη επιστήμη* [1974], *Σύγχρονη Διαλεκτική Φιλοσοφία* [1976], *Φιλοσοφία και Πολιτική* [1977] και *Ο μύθος του Λόγου* [1977]), μερίμνησε για τη συγγραφή έγκυρων πανεπιστημιακών Σημειώσεων, προώθησε την αναδιοργάνωση της βιβλιοθήκης του Φιλοσοφικού Σπουδαστηρίου, ενδιαφέρθηκε για τη σύσταση μεταπτυχιακών σπουδών φιλοσοφίας, εισηγήθηκε και πραγματοποίησε κύκλο μαθημάτων για το κοινό της πόλης και υπεράσπισε τη διδασκαλία του μαθήματος της φιλοσοφίας στη Μέση Εκπαίδευση. Ό,τι αποτέλεσε την ενιαία συμπεριφορά, με βάση τη νομοθεσία της δεκαετίας του '80, του Τομέα Φιλοσοφίας οφείλει πράγματι πολλά στην παρακαταθήκη που είχε αφήσει ανεξίτηλη ο Θεόφιλος Βέικος, καθόσο μάλιστα την υπενθύμιζε με τη φυσική του παρουσία ως μέλος εκλεκτορικών σωματείων ή ως σύνοδος σε επιστημονικά συνέδρια που οργάνωνε ο Τομέας μας. Μ' αυτές ακριβώς τις προϋποθέσεις και η σημερινή μας συνάντηση ανταποκρίνεται σε ό,τι ο ίδιος είχε αξιώσει κατά τη φάση της επάρατης αρρώστιας: «Μη ψάχνετε για μνήματα, αγάλματα, τιμητικές εκδόσεις. Ψάξτε στις καρδιές των ανθρώπων»

(*Ενδυμήματα*, 105). Περίπου όπως ο στίχος των *Ελεγείων της Οξώπετρας*: «Ζω για τότε που δεν θα υπάρχω».

Βέβαια, νωρίτερα υπήρξε η περίοδος της Θεσσαλονίκης (1970-1972, ως εντεταλμένος υφηγητής) και ακολούθησε η περίοδος της καθηγεσίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, από το 1979 ως το 1995. Έτσι, συνολικά το συγγραφικό έργο του Θεόφιλου Βέικου, από την άποψη της ιστορίας της φιλοσοφίας, θα μπορούσε να διαιρεθεί σε τρεις αυτοτελείς ενότητες, με εσωτερική-δομική συνάφεια:

α) αρχαία ελληνική φιλοσοφική σκέψη. Στο πεδίο αυτό ο Βέικος αφιέρωσε τη διδακτορική του διατριβή (*Ο θάνατος στη σκέψη του Ηράκλειτου*, 1968) και τη διατριβή επί υφηγεσία (*Κοσμολογία και κοσμική δικαιοσύνη. Πρώτο μέρος: Αναξίμανδρος*, 1969). Οι δύο διατριβές αυτές του έδωσαν τη δυνατότητα να εμποτεύσει στο σύνολό της την απαρχή της φιλοσοφικής σκέψης που εκλαμβάνεται και ως «μήτρα της φιλοσοφίας», δηλαδή ως παρώδηση για την αναζήτηση της καταγωγής του «δικού μας φιλοσοφικού και επιστημονικού πνεύματος» (*Οι Προσωκρατικοί*, 5). Έτσι μέσα από τις διαδοχικές εκδόσεις και επεξεργασίες του κεμένου (από το 1972 ως το 1995), θεματοποίησε με συνεκτικό τρόπο τις απόψεις για τα κυριότερα προβλήματα που έθεσαν οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι, ενώ αντίστοιχα για τον αρχαίο ελληνικό Διαφωτισμό—από τον Θαλή ως τον Σωκράτη—εστίασε το ενδιαφέρον του στο δίπλο: φύση-κοινωνία, με επίσης διαδοχικές συνδέσεις από το 1971 ως το 1991. Προφανώς στην ενότητα αυτή ανήκουν και μικρότερες ερευνητικές εργασίες του Βέικου που στη συνέχεια προϋποτίθενται σε επιμέρους θεματικές των βιβλίων του.

β) νεότερη φιλοσοφική σκέψη. Οι ειδικότερες εστίες προβληματισμού αφορούν εδώ στην εμπειρική φιλοσοφία, από τον Bacon ως τον Hume, τις μαθηματικές αντινομίες του Kant, τη διαλεκτική φιλοσοφία των Hegel και Marx καθώς και των επιγόνων του, τη μεταφυσική της τέχνη του Nietzsche.

γ) σύγχρονη φιλοσοφική σκέψη. Εδώ δεν εκβάλλει απλώς η νεότερη φιλοσοφία, αλλά θεματοποιούνται ερευνητικά πυρήνες της σκέψης του Wittgenstein και του Popper, με αιχμή την προσέγγιση της γλώσσας και της επιστημονικής θεωρίας, καθώς και οι κύριοι μεταφιλοσοφικοί προβληματισμοί, στους οποίους θα επανέλθω.

Πώς εργάσθηκε ως ιστορικός της φιλοσοφίας ο Βέικος; Προϋποθέτει μια «τιμότητα» με την ιστορία της φιλοσοφικής σκέψης: αν ξεκινούμε από την εποχή μας, οι αναδρομές σ' αυτήν την ιστορία δεν μορφοποιούνται από κάποιο «αρχαιολογικό» ενδιαφέρον ούτε από την αίσθηση ότι τάχα έχουμε χάσει τις «αυθεντικές πηγές» του φιλοσοφείν λόγω της «πτώσης από την προϋποτιθέμενη πρωταρχική

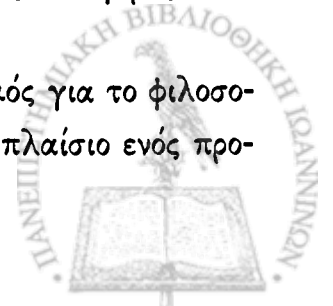
αλήθεια» (*Φύση και κοινωνία*, 15/16). Σε έναν ακαδημαϊκό χώρο με μακρά παράδοση σε σχήματα ιστορικοφιλοσοφικά ο Βέικος ενδιαφέρθηκε για το θαυμασμό και την απορητική τέχνη, στους κόλπους του ίδιου του «φιλοσοφικού εργαστηρίου» και με τη βεβαιότητα ότι «όλα κρίνονται καθ' οδόν», ιδίως όταν οι λειτουργοί του φιλοσοφείν αποδιώχνουν τη «βολική κατάσταση της αμέριμνης επανάπαυσης απέναντι σ' ένα κόσμο οικείο και αυτονόητο» για να σκεφτούν «σαν ο κόσμος να ήταν άλλος, μακρινός και απόξενος» (*Θαυμασμός* 10, 11, 15).

Ακριβώς αυτές οι επισημάνσεις εξηγούν γιατί στο έργο του Βέικου υπόκειται μια συστηματική θεμελίωση, πέρα από την ιστορικοφιλοσοφική, που πραγματεύεται κατευθείαν τη λειτουργία του φιλοσοφείν και των σχέσεών του με την ιστορική πραγματικότητα. Κι εδώ θα μπορούσαν να εντοπισθούν ορισμένες καίριες συνιστώσες:

α) *φιλοσοφία της ιστορίας*. Το ενδιαφέρον στρέφεται τόσο σε θέματα θεωρίας («γεγονότα», ιστορικός χρόνος, νόημα της ιστορίας, ιστορική πρόοδος, το «τέλος» της ιστορίας) όσο και σε μεθοδολογίας (φύση και αντικείμενο της ιστορικής γνώσης και αφήγησης, ιστορική νομοτέλεια, αντικειμενικότητα και μεροληπτικότητα). Η αφετηρία προσπέλασης αυτών των ζητημάτων βρίσκεται στη διαπίστωση ότι η φιλοσοφία της ιστορίας υποδεικνύει, «πιο έντονα ίσως από κάθε άλλη διανοητική δραστηριότητα», το «πνεύμα» της κοινωνίας και της εποχής της, δηλαδή τις ιδέες και τις βλέψεις των ατόμων και των κοινωνικών ομάδων που «μέσα τους αντικαθρεφτίζεται ή διαθλάται κριτικά η πραγματικότητα» (*Θεωρία και μεθοδολογία της ιστορίας*, 10).

β) *κοινωνική και πολιτική φιλοσοφία*. Αν λοιπόν τα φιλοσοφικά έργα αποτελούν «καθρέφτες της κοινωνίας» και οι δημιουργοί τους συνάγεται ότι επιτρέπουν να «διαθλάται» μέσα απ' αυτά η κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα του καιρού τους. Ειδικότερα, δεν παρασκευάζουν ένα «κατευναστικό - αντίδοτο» στην κοινωνική δυσφορία που τους περιζώνει. Η σκέψη τους μπορεί να λειτουργεί ως «διεγερτική» δύναμη που καταπολεμά τον «πολιτικό λήθαργο», συμβάλλοντας έτσι στην «αλλαγή του κόσμου μας» (*Φιλοσοφία και Πολιτική*, 7). Η θέση αυτή ωθούσε τον Βέικο να καταπιαστεί με τα πιεστικά προβλήματα του παρόντος, όπως δηλαδή αυτά εμφανίσθηκαν με ιδιαίτερη οξύτητα από το τέλος της δεκαετίας του '80. Πιο συγκεκριμένα, αντιμετώπισε την ξеноφοβία, τον τοπικισμό, τον ρατσισμό και τα «κινήματα επιστροφής στις ρίζες» ως τρόπους να «γεμίζουν οι άδειες δεξαμενές του εθνικισμού» (*Ο κόσμος σε διασπορά*, 33).

γ) *μεταφιλοσοφική πρακτική*. Ο φιλοσοφικός αναστοχασμός για το φιλοσοφείν αποτέλεσε θεωρητική προτεραιότητα για τον Βέικο, στο πλαίσιο ενός προ-

βληματισμού για την κοινωνική κατανόηση της φιλοσοφίας. Έτσι προσπάθησε να συσχετίσει εσωτερικά το «κοινωνικό και πολιτιστικό παρόν» (δηλαδή τον «ερμηνευτικό τόπο» όπου εδρεύουν όσοι κατανοούν «φιλοσοφικά αντικείμενα»), με τα «φιλοσοφικά αντικείμενα» (κείμενα, προβλήματα, συστήματα, θεωρίες, ιδέες) και με το όλο ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο, όπου συλλαμβάνονται τα «φιλοσοφικά αντικείμενα», εκείνοι που τα «κατανοούν» καθώς και η ίδια η πράξη της «κατανόησης». Μάλιστα με την επίγνωση ότι διανύουμε μια ιστορική περίοδο που καθιστά ολοένα και πιο απαιτητική την ανάγκη για «καλλιέργεια της κριτικής ανάγνωσης του φιλοσοφικού λόγου» και συνάμα για ανάπτυξη «ιστορικών φιλοσοφικών σπουδών» (*Ιστορία και Φιλοσοφία*, 10, 278).

Ο Βέικος, τόσο με τις ιστορικοφιλοσοφικές του πραγματείες όσο και με τις συστηματικές ανατομίες του φιλοσοφείν, υπήρξε δάσκαλος της φιλοσοφίας, φροντίζοντας να εισαγάγει τους μαθητές του στα προβλήματα παρά στις θεωρίες. Με την ενθάρρυνση να αναρωτιούνται «ελεύθερα για το καθετί» και να συζητούν τα «πιο αυτονόητα πράγματα» εδραιώνει τη βεβαιότητα των συνομιλητών του ότι οι «δρόμοι της κριτικής σκέψης είναι μονάχα μονοπάτια» (*Εισαγωγή στη φιλοσοφία*, 9, 11). Αυτού του είδους η εγχειριδιακή αφήγηση θέτει ερωτήματα και κρατά ανοιχτά τα προβλήματα, προσφέρει τον αναγκαίο καμβά που συνοδεύεται από ασκήσεις και βιβλιογραφία για περαιτέρω μελέτη, μέσα από μια καθαρότητα σκέψης και έκφρασης, η οποία χτυπούσε κατακέφαλα την εκζήτηση και τους γρίφους των «ψευδοσόφων» του καιρού μας. Αυτή μάλιστα η παρουσία του δασκάλου της φιλοσοφίας τελεσφόρουσε μέσω της ανάδρασης έρευνας και διδασκαλίας και όχι με την παραμέληση ή την υποτίμηση ενός μέρους αυτού του διπτύχου.

Ακριβώς με την τελευταία παρατήρηση μπορούμε να ξαναθέσουμε μαζί με τον Θεόφιλο Βέικο το ερώτημα για το «τέλος» της φιλοσοφίας. Εδώ που ακατάπαυστα κελαηδούν τα αηδόνια στο Μετόχι, που η βρύση του επιτείνει το νόστο, που το μάτι χαίρεται τον κάμπο με τις κατακόκκινες παπαρούνες, που ο περαστικός θαυμάζει τις αυλές των σπιτιών με τα πολύχρωμα τριαντάφυλλα, που αντιλαμβάνεται πόσο καρπερές είναι οι όχθες του Αλιάκμονα, που συναντά τον κόσμο της εργασίας στους εύτακτους οπωρώνες και στον γυναικείο Αγροτικό Βιοτεχνικό Συνεταιρισμό, εδώ όπου οι μαθητές βιώνουν τον «Μάη με τα λουλούδια» κάνοντας τους μεγαλύτερους να συγκατανεύσουν με τον Ηράκλειτο ότι «παιδός η βασιληή», που οι παρυφές των Πιερίων αντικρίζουν το υποβλητικό χρωματικό σύνολο του ηλιοβασιλέματος, εδώ λοιπόν στο γενέθλιο τόπο του Θεόφιλου κατανο-

ούμε τι σημαίνει ότι η φιλοσοφία ως «μορφή κοινωνικής συνείδησης» ανήκει στην «κοινή πολιτιστική κληρονομιά» και συνακόλουθα τι υπονοείται ότι η μύηση στο φιλοσοφείν προσπορίζει μια δύναμη που «συμβάλλει στη διαδικασία αλλαγής του κόσμου» (Προλεγόμενα στη φιλοσοφία, 12).

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΒΕΪΚΟΥ

(επιλογή)

Ο θάνατος στη σκέψη του Ηράκλειτου, Θεσσαλονίκη 1968.

Κοσμολογία και κοσμική δικαιοσύνη. Μέρος πρώτο: Αναξίμανδρος, Θεσσαλονίκη 1969.

Αρχαία Σοφιστική, Θεσσαλονίκη 1971.

Nietzsche. Μια μεταφυσική της τέχνης, Θεσσαλονίκη 1970.

Σύγχρονη φιλοσοφία, Ιωάννινα 1974.

Μαθηματικές αντινομίες του Kant και σύγχρονη επιστήμη, Ιωάννινα 1974.

Βασικά φιλοσοφικά προβλήματα, Ιωάννινα 1976.

Σύγχρονη Διαλεκτική φιλοσοφία, Ιωάννινα 1976.

Προβλήματα κοινωνικής φιλοσοφίας, Ιωάννινα 1976.

Φιλοσοφία και Πολιτική, Αθήνα 1977.

Ο μύθος του Λόγου, Αθήνα 1977.

Εμπειρική φιλοσοφία, Αθήνα 1980.

Προλεγόμενα στη φιλοσοφία, Αθήνα 1983.

Ιστορία και Φιλοσοφία, Αθήνα 1984.

Θεωρία και μεθοδολογία της ιστορίας, Αθήνα 1987.

Ειρήνη και πόλεμος, Αθήνα 1987.

Τα είδωλα του θεάτρου, Αθήνα 1988.

Εισαγωγή στις φιλοσοφικές σπουδές, Αθήνα 1988.

Εισαγωγή στη φιλοσοφία, Αθήνα 1989.

Αναλυτική φιλοσοφία, Αθήνα 1990.

Φύση και κοινωνία, Αθήνα 1991.

Εν πολέμω..., Αθήνα 1993.

Εθνικισμός και εθνική ταυτότητα, Αθήνα 1993.

Θαυμασμός και παράδοξο, Αθήνα 1995.

Ο κόσμος σε διασπορά, Αθήνα 1995.

Οι Προσωκρατικοί, Αθήνα 1995.

Ενδυμήματα, Αθήνα 1995.

